

موسسه آموزش عالی شهید اشرفی اصفهانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی
گرایش حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان

تدابیر قانونی در خصوص خطای قاضی

استاد راهنما

دکتر مهدی نقوی

استاد مشاور

دکتر اصغر احمدی موحد

نگارش

مجید قربانی سینی

بهار ۱۳۸۹

موسسه آموزش عالی شهید اشرفی اصفهانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی
گرایش حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان

تدابیر قانونی در خصوص خطای قاضی

استاد راهنما:

استاد مشاور:

استاد داور:

تقدیرم به فرزند عزیزم پارسا

پدر و مادر بزرگوارم

که همواره مشوق اینجانب در ادامه تحصیل بوده و هست

همسرم که زحمات طاقت فرسای تحصیل همواره به دوش او بوده است

تشکر و قدردانی

فداوند متعال را به نعمت وجود و توفیق تمصیل علم و دانش اندوزی شاکره و از باب

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق از عنایات همه اساتید و بزرگانی که از شمع وجود

آنها بهره جستیم خصوصاً استادان گرانقدر، دکتر نقوی به عنوان استاد راهنما و دکتر اصغر

اممدی مومد به عنوان استاد مشاور مقیر و دکتر مال میر مدیر گروه حقوق موسسه

غیرانتفاعی شهید اشرفی اصفهانی که زحمات فراوانی متمم شدند کمال تشکر و قدردانی

را دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
	مقدمه
	اهمیت موضوع
	پیشینه تحقیق
	هدف و ضرورت تحقیق
	سئوالات تحقیق
	توجیه پلان

بخش اول: تعاریف

۲	فصل اول: خطا
۲	مبحث اول: تعریف لغوی خطا
۳	مبحث دوم: تعریف اصطلاحی خطا در حقوق مدنی
۴	مبحث سوم: تعریف اصطلاحی خطا در حقوق جزا

فصل دوم: تقصیر ۵

مبحث اول: تعریف لغوی تقصیر ۵

مبحث دوم: تعریف اصطلاحی تقصیر در حقوق مدنی ۶

مبحث سوم: تعریف اصطلاحی تقصیر در حقوق جزا ۷

گفتار اول: مصادیق تقصیر در حقوق جزا ۸

الف: بی احتیاطی ۸

ب: بی مبادلاتی ۸

ج: عدم مهارت ۸

د: عدم رعایت نظامات دولتی ۹

مبحث چهارم: تعریف اصطلاحی تقصیر ۹

مبحث پنجم: انواع تقصیر ۱۰

گفتار اول: تقصیر سبک و سنگین و غیر قابل اغماض ۱۰

گفتار دوم: تقصیر عمدی، غیر عمدی و در حکم عمد ۱۱

گفتار سوم: تقصیر شغلی و مسئولیت حرفه ای ۱۲

فصل سوم: اشتباه ۱۳

مبحث اول: تعریف لغوی اشتباه ۱۳

مبحث دوم: تعریف اصطلاحی اشتباه در حقوق مدنی ۱۳

مبحث سوم: تعریف اصطلاحی اشتباه در حقوق جزا ۱۴

مبحث چهارم: اقسام اشتباه قاضی در اصل ۱۷۱ قانون اساسی ۱۵

گفتار اول: اشتباه در حکم ۱۵

گفتار دوم: اشتباه در تطبیق حکم بر موضوع ۱۷

الف: اشتباه قاضی و صحت اتفاقی آن ۱۷

گفتار سوم: اشتباه در موضوع ۲۱

مبحث پنجم: مفهوم اشتباه و تقصیر در اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۵۸ قانون

مجازات اسلامی و وجه افتراق آنها ۲۱

گفتار اول: معیار تقصیر شغلی ۲۶

الف: معیار شخصی (Appreciation) یا واقعی (in-concerto) ۲۶

ب: معیار مجرد (in-abstract) یا نوعی (Objective) ۲۷

فصل چهارم: قاضی ۲۹

مبحث اول: مفهوم لغوی قضا ۳۰

مبحث دوم: مفهوم اصطلاحی قضا ۳۰

مبحث سوم: مفهوم قاضی در اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۵۸ قانون مجازات

اسلامی..... ۳۱

فصل پنجم: حکم ۳۵

مبحث اول: انواع تصمیمات دادگاهها و دادرها و آثار آن در ارتباط با موضوع

تحقیق ۳۵

گفتار اول: تعریف احکام و آثار آن ۳۶

الف: قاعده فراغ دادرس ۳۷

ب: قابلیت شکایت از آراء ۳۷

ج: غیر قابل ابطال بودن رای ۳۷

گفتار دوم: تعریف قرارها و آثار آن ۳۸

الف: قرارهای اعدادی یا مقدماتی یا تحضیری ۳۸

ب: قرارهای قاطع دعوا ۳۹

ج: سایر قرارها ۳۹

گفتار سوم: تصمیمات حسبی و آثار آن ۴۰

الف: احکام حسبی و آثار آن ۴۰

ب: تصمیمات حسبی به معنای خاص و آثار آن ۴۰

ج: دستور ۴۱

گفتار چهارم: دستورات قضایی ۴۱

گفتار پنجم: معنای حکم مندرج در اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۵۸ قانون مجازات

اسلامی ۴۲

بخش دوم: تدابیر قانونی در خصوص خطای قضات در ایران

فصل اول: طرق عادی رفع خطای قضایی ۴۶

مبحث اول: واخواهی ۴۶

گفتار اول: مبانی فقهی صدور حکم غیابی ۴۸

مبحث دوم: تجدید نظر خواهی ۵۲

گفتار اول: موارد تبعیت مراجع قضایی تالی از مراجع قضایی عالی ۵۵

گفتار دوم: مبانی فقهی تجدیدنظر در حکم قضایی ۵۷

گفتار سوم: موارد و جهات تجدیدنظر در قوانین ۶۱

فصل دوم: طرق فوق العاده رفع خطای قضایی ۶۴

مبحث اول: فرجام خواهی ۶۴

- مبحث دوم: اعاده دادرسی ۶۵
- مبحث سوم: اعتراض شخص ثالث ۶۷
- مبحث چهارم: اعمال ماده ۱۸ قانون اصلاح تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۵/۱۰/۴ ۶۸
- فصل سوم: ارتباط خطای قاضی با دادرسی کیفری ۸۰
- مبحث اول: اهمیت دادرسی کیفری ۸۰
- مبحث دوم: انواع سیستم دادرسی ۸۰
- گفتار اول: سیستم اتهامی ۸۰
- گفتار دوم: سیستم تفتیشی ۸۲
- گفتار سوم: سیستم مختلط ۸۳
- مبحث سوم: نقش دادسرا در خطای قاضی ۸۴
- گفتار اول: تعریف دادستان و وظایف دادستان در خطای قاضی ۸۷
- گفتار دوم: نظارت دادستان بر مقامات دادسرا ۸۹
- الف: معاونین دادستان و دایاران ۸۹
۱. تعریف معاون دادستان و دایار ۸۹
۲. اختیارات معاونین دادستان و دایاران در خطای قاضی ۹۰

ب: بازپرس ۹۳

گفتار دوم: نظارت دادستان بر تصمیمات قضات محاکم ۹۴

الف: از طریق حضور در جلسات رسیدگی ۹۴

ب: از طریق اعتراض به آرای صادره از محاکم ۹۷

مبحث چهارم: نقش سیستم دادرسی و خطای قاضی ۹۷

گفتار اول: دو درجه ای بودن دادرسی یا قابلیت تجدید نظر در رای

قاضی ۹۸

گفتار دوم: تعدد قاضی ۹۸

گفتار سوم: علنی بودن محاکمات ۹۹

گفتار چهارم: حضور وکیل در محاکمات ۱۰۰

گفتار پنجم: مستدل و مستند بودن آراء و قرارهای صادره از محاکم ۱۰۱

گفتار ششم: استقلال قاضی ۱۰۲

گفتار هفتم: بی طرفی قاضی ۱۰۴

گفتار هشتم: نحوه بازجویی از متهمان و شهود ۱۰۶

فصل چهارم: اختیارات دیوان عالی کشور در خصوص خطای

قاضی ۱۰۷

فصل پنجم: اختیارات دادستان کل کشور در خصوص خطای

قاضی.....۱۰۹

فصل ششم: اختیارات دادگاه انتظامی قضات در خصوص خطای

قاضی..... ۱۱۲

بخش سوم: آثار ناشی از خطای قاضی

فصل اول: مسئولیت کیفری ناشی از خطای قاضی ۱۱۳

مبحث اول: تعریف مسئولیت کیفری ۱۱۳

مبحث دوم: مسئولیت کیفری قاضی ۱۱۴

گفتار اول: اشتباه قاضی و نقش آن در مسئولیت کیفری ۱۱۴

گفتار دوم: تقصیر قاضی و نقش آن در مسئولیت کیفری ۱۱۶

گفتار سوم: آثار احکام صادره توسط قضات بر مسئولیت کیفری ۱۱۸

فصل دوم: مسئولیت انتظامی ناشی از خطای قاضی ۱۲۰

فصل سوم: مسئولیت مدنی ناشی از خطای قاضی ۱۲۳

مبحث اول: تعریف مسئولیت مدنی ۱۲۳

مبحث دوم: ارکان مسئولیت مدنی قاضی ۱۲۴

گفتار اول: ورود ضرر ۱۲۴

الف: تعریف ضرر ۱۲۴

ب: اقسام ضرر ۱۲۵

۱. ضرر مادی ۱۲۵

۲. ضرر معنوی ۱۲۵

ج: شرایط ضرری که قابل مطالبه است ۱۲۷

۱. ضرر باید مسلم باشد ۱۲۷

۲. ضرر باید مستقیم باشد ۱۲۸

۳. ضرر نباید جبران شده باشد ۱۲۸

گفتار دوم: فعل زیانبار ۱۲۹

گفتار سوم: رابطه سببیت یا علیت بین فعل زیانبار و ضرر وارده ۱۳۱

گفتار چهارم: احراز تقصیر اعم از اشتباه و تقصیر قاضی ۱۳۱

گفتار پنجم: رابطه سببیت بین تقصیر قاضی و ضرر وارده ۱۳۳

مبحث سوم: خطای قضات متعدد در زیان واحد ۱۳۵

مبحث چهارم: مرجع صالح قضایی جهت رسیدگی به میزان خسارت مدنی

قاضی ۱۳۸

مبحث پنجم: تعیین خواننده دعوی ۱۳۹

فصل چهارم: مسئولیت مدنی دولت ۱۴۰

مبحث اول: مبانی نظری مسئولیت مدنی دولت ۱۴۱

گفتار اول: فرضیه یا نظریه تقصیر ۱۴۱

گفتار دوم: فرضیه یا نظریه خطر ۱۴۲

گفتار سوم: نظریه تساوی عموم در برابر هزینه های عمومی ۱۴۲

مبحث دوم: مبانی قانونی مسئولیت مدنی دولت ۱۴۳

مبحث سوم: مبانی فقهی مسئولیت مدنی دولت ۱۴۶

گفتار اول: قاعده احسان ۱۴۷

الف: مبانی قاعده احسان ۱۴۷

ب: دلالت قاعده احسان بر ضامن نبودن قاضی ۱۴۹

گفتار دوم: خبر اصبع بن نباته ۱۵۳

گفتار سوم: قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم» ۱۵۵

نتیجه گیری ۱۵۷

پیشنهادات ۱۶۱

منابع فارسی ۱۶۵

منابع عربی ۱۷۰

منابع اینترنتی ۱۷۲

چکیده انگلیسی ۱۷۳

چکیده

طبیعت کار قضایی و پیچیدگی و توسعه روابط اجتماعی و اقتصادی افراد، از عواملی بوده که وقوع خطا از ناحیه قاضی را اجتناب ناپذیر نموده است و بر همین اساس فقهای شیعه مسئولیت اشتباهات قاضی را بر عهده بیت المال گذارده اند. قانونگذار نیز با توجه به همین امر، تدابیری در این خصوص اندیشیده که راهی جهت کاهش خطای قضات و به حداقل رساندن آن می باشد که از دو جنبه به آن پرداخته ایم:

۱. تدابیری اصلاحی که اعمال آن باعث اصلاح خطایی قاضی می شود؛
۲. تدابیری که ما در این رساله آن را تحت عنوان آثار ناشی از خطای قاضی مطرح کردیم.

طبق اصل ۱۷۱ قانون اساسی، هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت خسارت بوسیله دولت جبران می شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می گردد. سابق بر این اصل، متن قانونی در خصوص مسئولیت قضات وجود نداشته و در این خصوص مستند قانونی، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی بود که قابل تسری به اعمال قضات نیز بود. اما علیرغم تصریح مسئولیت مدنی قاضی در اصل ۱۷۱ قانون اساسی، قوانین عادی و یا حتی رویه قضایی، فرصتی برای پردازش تفضیلی موضوع نیافته است که ما در این رساله به پردازش تفضیلی پرداخته ایم.

واژگان کلیدی: خطا، تقصیر، اشتباه، مسئولیت و قاضی.

مقدمه

«لقد ارسلنا رسلنا بالبينات و انزلنا معهم الكتاب و الميزان ليقوم الناس بالقسط»^۱

به تحقیق فرستادیم رسولانمان را با بینه ها و فرو فرستادیم با ایشان کتاب و میزان را تا قیام نمایند

مردمان به عدل

اهمیت موضوع

در اهمیت کار دستگاه قضایی و تاثیر کارآمدی آن بر دستگاههای دیگر و نیز دشواری تامین عدالت جای هیچ شک و شبهه ای وجود ندارد و چون عدل و عدالت مهمترین نیاز جامعه اسلامی محسوب می شود و نظام اجتماعی به عدل وابسته است، پس افتخار گسترش و تامین عدالت به قوه قضائیه سپرده شده است تا بتواند عدالت گستری نماید.

واضح است که در دستگاه قضایی بار این مسئولیت سنگین بر عهده دست اندر کاران امر قضا می باشد. یک قاضی عالم و امین و کارآمد در دستگاه قضایی می تواند به پیشرفت کارها و تحقق عدالت کمک بسیاری کرده و چهره کشور و جامعه را آرام و مطمئن سازد از آلام مردم بکاهد و به استقرار عدالت که هدف اصلی در نظام جمهوری اسلامی است، کمک کند.

در قوه قضائیه اساس قاضی است و مسئولیت او احقاق حق و ابطال باطل و اجرای عدالت می باشد. مسئولیت سنگین امر قضا و مخاطره های آن سبب شده که هر کسی تمایلی از خود به انجام کار قضا نشان ندهد.

^۱ - آیه ۲۵ سوره مبارکه حدید.

چه بسا بزرگانی در عرصه فقه و فقاہت به علت واهمه از این مخاطره ها از پذیرفتن این امر خیر اجتناب نموده اند و این امتناع گاه به قیمت جان آنان تمام شده است. از پیامبر اکرم (ص) نقل است که فرمودند: «من جعل قاضياً فقد ذبح بغير سکین» یعنی کسی که قاضی قرار داده شده مثل این است که سرش به غیر از چاقو بریده شود.

در این نوشتار در صدد بیان مخاطره های منصب قضا نیستیم و بلکه صرفاً برای عطف توجه به اهمیت و حساسیت کار قضا می باشد.

با توجه به خطیر بودن شغل قضاوت وقوع خطا در قضاوت وجود دارد و از همین رو شرایط سختی که در اسلام برای قضات گذاشته اند و از جمله اجتهاد، به لحاظ خطیر بودن این سمت می باشد؛ در حالی که این شرط در زمان فعلی که قضات شاغل در دادگستری از قضات ماذون بوده، وجود ندارد و همین امر وقوع خطا در قضاوت را محتمل تر نموده است. لذا قانونگذار جهت به حداقل رساندن خطای قضات یکسری تدابیری اندیشیده است که سعی می شود در این نوشتار به بررسی آنها پرداخته شود.

پیشینه تحقیق

تاکنون چیزی در خصوص موضوع پایان نامه ملاحظه ننمودم اما در خصوص مسئولیت بیت المال در خصوص خطای قاضی خبر اصبع بن نباته از امیرالمومنین علی (ع) نقل که: «ان ما اخطات القضاة فی دم او قطع فهو علی بیت المال المسلمین» که فقها (شیخ طوسی ۱۴۰۶ ق و شیخ صدوق ۱۴۰۶ ق و ...) در کتب شیعی به آن پرداخته اند.

علاوه بر خبر مذکور در خصوص مسئولیت بیت المال در اثر خطای قاضی قواعد فقهی از جمله احسان و من له الغنم و فعلیه غرم وجود دارد که فقها (نجفی اصفهانی ۱۳۹۸ ق) به آن پرداخته اند.

در خصوص اینکه خطا چیست و چه فرقی با تقصیر دارد حقوقدانان (هاشمی ۱۳۷۵) به موضوع آن در ارتباط با اصل ۱۷۱ قانون اساسی پرداخته است که در پایان نامه مفصل به تجزیه و تحلیل حقوقدانان در این خصوص پرداخته می شود.

هدف و ضرورت تحقیق

با توجه به آمار ورودی پرونده به دادگستری ها که در ایران قریب ده میلیون پرونده سالیانه به دادگستری های وارد می شود، همین امر باعث می شود که طیف وسیعی از مردم با دادگستری در ارتباط باشند و حاکی از نیاز مردم به این مرجع دولتی می باشد که در راستای انتظام عموم گام برمی دارد. از طرفی می دانیم که خطای قضایی اجتناب ناپذیر بوده و چه بسا از خطای قاضی، خسارات مادی و معنوی غیر قابل جبرانی به افراد و جامعه به بار می آید، با توجه به اینکه در خصوص موضوع تحقیق اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی وجود دارد، لیکن نظر به اینکه اصل و ماده مذکور به طور کلی تحریر شده و متن فقهی آن به فارسی ترجمه و تصویب شده در عمل با ابهاماتی مواجه که ضرورت انجام تحقیق در خصوص رفع ابهامات دو چندان می کند.

سئوالات تحقیق

تحقیق پیش رو در ابتدا با طرح سئوالاتی روبرو بوده است که به ذکر آن می پردازیم:

۱. تقصیر و اشتباه و خطا چیست و چه تفاوت ها و ارتباطی با همدیگر دارند؟
۲. حکم مندرج در متن قانون یعنی چه و آیا همان تعریفی است که قانون آیین دادرسی مدنی نموده یا مطلق تصمیمات قضایی؟
۳. قاضی کیست و مرجع دادخواست به طرفیت دولت در صورت اشتباه قاضی کجاست؟
۴. خواننده دادخواست در دعوی مربوطه چه کسی است دولت یا قاضی؟